DOKUZUNCU BÖLÜM

KAPADOKYA BÖLGESİNDE KIRSAL MİMARİ MİRASIN KORUNMA SORUNLARI: ÜRGÜP KARAİN KÖYÜ ÖRNEĞİ

Aytülü DIRIK

Öğr. Gör., Kapadokya Üniversitesi Kapadokya Meslek Yüksekokulu Mimari Restorasyon Programı,
E-posta: aytulu.tercanli@kapadokya.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1245-3974

GİRİŞ

Günümüzde kentsel ve kırsal alanlar, zamanla ekonomik, kültürel, sosyal, yönetsel sebeplerle hızla değişip dönüşmektedir. Bu kapsamda kentsel ve kırsal yerleşmeler birbirlerinden farklı süreçler yaşamış ve süreçlerden farklı şekilde etkilenmişlerdir. Kentsel yerleşmeler, kalkınma, ulaşım, altyapı çalışmaları, nüfus artışı gibi nedenlerle dönüşürken kırsal yerleşmeler ise geleneksel değerlerin yok olması, nüfusun azalması, bilinçsiz turizm faaliyetleri kapsamında değişimi yaşamaktadır. Günümüz yaşamında kentlerin eğitim, kültür, ekonomik ve sosyal açıdan hızlı gelişmesi, aynı zamanda kırsal yerleşmelerde yaşamın getirdiği zorluklar nedeniyle kırsaldan kente göç devam etmektedir. Tarihî kentsel dokular konut yapılarının yanında ticaret, eğitim, yönetim, dinî ve sosyal tesisleri ile çok çeşitli alanlar sunar. Kentsel alanlardan daha küçük ölçekli olan kırsal yerleşimler de özgün dokuyu yansıtmaları açısından çok önemlidir. Kırsal yerleşimlerin en önemli bileşeni olan, o bölgenin kültürünü ve yaşama biçimlerini en iyi anlatan yapılar ise sivil mimarlık eserleridir. Bu eserler hem bölgenin yerel mimarisi ve geleneksel yaşayış biçimini sergileyen özgün mekânları hem de farklı kültürler hakkında bilgi vermektedir. Küreselleşme, göç, sosyoekonomik değişim ve daha birçok sorun ile karşı karşıya kalan günümüz toplumlarında, kültürel miras sayılan eserlerimiz tehdit altındadır.

Çalışma alanı olarak seçilen Kapadokya, tarihsel süreçte farklı uygarlıklar tarafından yerleşilen ve 1985 yılında Dünya Miras Alanı sınırlarına dâhil edilen bir bölgedir. Bölgede kentsel, arkeolojik, doğal sit çeşitleri gibi farklı koruma alanları bulunmaktadır. Alanda başlayan koruma amaçlı çalışmalar 1960 yılları itibarıyla başlamasına rağmen günümüzde henüz etkin bir koruma anlayışı benimsenememiştir. Araştırma sınırları, Nevşehir ili sınırları içinde kalan, jeolojik oluşumların ve bu oluşumlarla birlikte biçimlenen fiziksel çevrenin yer aldığı bir merkez olan Ürgüp yerleşimi odak noktası olarak seçilmiştir. Bu doğrultuda,

kırsal mimari mirasın ele alınabilmesi için Ürgüp'ün köyleri içerisinden geleneksel özgün dokusunu büyük oranda koruyan Karain köyü çalışma alanı olarak seçilmiştir. Karain köyü büyük kaya formasyonlarının içine yerleşen güvercinlikleri, özgün dokuyu yansıtan konut mimarisi ve doğal ortamla bütünleşen fiziki görünümüyle olağanüstü ilgi çekici, önemli bir siluet oluşturmaktadır. Karain köyünde 1980'li yıllarda yapılan çalışmalarda köyün kaya dokusunun içerisinde eriyonit maddesinin yüksek olduğu ve bu mineralin insan sağlığı için zararlı olduğu tespit edilmiştir. Bu kapsamda köy, doğal afet bölgesi ilan edilmiş, köyde yaşayan yerel halk için Ürgüp yerleşiminde bir mahalle kurulmuştur. Günümüzde köy halkının büyük bir kısmı bu mahallede yaşamakta olup terk edilen bu köyde geleneksel mimari doku hızla yok olma sürecine girmiştir. Bu doğrultuda henüz hiç araştırılmamış ve belgelenmediği takdirde geride iz kalmadan yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalacak olan bu yapıların bir an önce belgelenmesi ve korunması için önerilerde bulunulması gerekmektedir.

2. ÜRGÜP YERLEŞİMİ

Osmanlı Devleti Dönemi'nde Ürgüp yerleşiminin idari yapısı ile ilgili ilk veriler 1476 tarihli olup, yerleşim bu tarihten Cumhuriyet Dönemi'ne kadar Karaman eyaleti Niğde sancağına bağlı bir kazadır. Ürgüp kazasına bağlı köy[1] sayısı 1518 yılında 28 iken, 1584 yılında kazanın köy sayısı 44 olarak kaydedilmektedir. Bu tarihlerde köylerdeki kişi sayılarının genellikle 100'ün altında olduğu görülmektedir (Oflaz, 2011, s. 322).

Konya Salnameleri'nde M. 1285/H. 1868 tarihli kayıtta Ürgüp kazası Kaymakamlığına bağlı toplam 41 adet mahalle ve köy bulunduğu, bu yerleşimlerde İslam ve Hristiyan toplam 8726 kişinin kayıtlı olduğu bilinmektedir. M. 1286/H. 1869 tarihli kayıtta Ürgüp kazasında 39 adet mahalle ve köy bulunduğu, toplam hane sayısının 4509 olduğu, 8729 kişinin kayıtlı olduğu görülmektedir. H. 1883-1884 senesi verilerine göre Ürgüp kazasında 29 köyün kayıtlı olduğu bu köylerde toplam 7935 İslam, 13 Ermeni ve Rum kişisinin kayıtlı olduğu görülmektedir (Konya Vilayet Salnamesi, H. 1285/1286-1868/1869) (Şekil 1.).

Yapılan arkeolojik çalışmalarda Ürgüp ve çevresinde, Tunç Çağı'ndan Bizans Dönemi'ne kadar geçen süre içinde bölgede çeşitli kültürlerin yaşadığı

1 Osmanlı Devleti tahrir defterlerinde köy karşılığında genellikle karye kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Bu belgelerde köyler (karye) reayanın büyük bölümünün yaşadığı, tarım-hayvancılık faaliyetlerinin yapıldığı birimler olup, köy sınırları kendilerini çevreleyen ziraat sahalarıyla birlikte belirlenmiştir (Oflaz, 2011, s. 321).

görülmektedir. MÖ başlayarak MS 17 yılına kadar Kapadokya'da dönemin büyük imparatorluklarından Pers ve Kapadokya Krallığı dönemleri görülmektedir. Sonrasında bu alanda Roma İmparatorluğu'nun kurulduğu ve bu dönemde Hristiyanlığın bütün Anadolu'yu etkisi altına aldığı bilinmektedir. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle bölge MS 11. yüzyıla kadar Doğu Roma (Bizans) hakimiyetinde kalmıştır. Türklerin Anadolu'ya gelmesi ile bölgede sırası ile Selçuklu, Beylikler (Karamanoğulları ve Eratna) ve Osmanlı uygarlıklara hakimiyeti kurulmuştur (Aktüre, 2018, s. 356). Cumhuriyet sonrasında bir süre Niğde iline bağlı bir ilçe konumunda iken 1954 yılında Nevşehir'e il statüsü verilmesi ile buraya bağlı ilçe konumuna gelmiştir.

Şekil 1. 1869-1871 Osmanlı Haritalarına Göre Ürgüp Bölgesi, Kaynak: BOA, HRT.h. 595. (H.1286)

3. KIRSAL MİMARİ MİRAS

Kırsal mimarlık sözcük anlamı literatürü incelendiğinde, kırsal mimari ile eş anlamlı olarak yerel mimarlık, mimarsız mimarlık, yerli mimari, anonim mimarlık, geleneksel mimarlık, halk mimarlığı, spontane mimarlık, yöre mimarisi terimlerinin yer aldığı ve anlam olarak toplum ile bütünleşen, o yörenin kültürünü özümseyen ve yansıtan değerler anlamına geldiği görülmektedir (Rudofsky, 1964; Hasol, 1979; Bektaş, 2001).

Kırsal mimarlıkta yapıya verilen isimler ve yapı tipleri yöreye göre farklılık göstermektedir; iklim şartları, topografya, coğrafi konum, üretim ve tüketim biçimleri, gelenek ve görenekler, toplum yaşamı ve inançlar köy yapılarının şekillenmesi sürecini etkilemiştir. Mesken yapıları yerel mimarlık içinde önemli bir konuma sahip olup bunun yanında köy dokusunu belirleyen cami, depo, köy kahvesi, ahır, avlu, bahçe, okul, ağıl, köprü, değirmen, çamaşırhane, işlik, ambar gibi yapılar da yerel miras kapsamına girmektedir (ÇEKÜL Vakfı, 2012, s. 6).

İnsanoğlunun, toplumların ve toplumu oluşturan kültür gruplarının varlığının, kimliğinin ve sürekliliğinin simgesi ve kanıtı olan tüm değerler kültürel miras kapsamında ele alınmaktadır. Somut ve somut olmayan kültürel miras, tarihsel-belgesel, estetik-sanatsal, simgesel, sosyal, ekonomik, dinî ve manevi ve hatta politik değerler içermekte ve toplumumuz için önemli bir değer olan "emanet" kavramıyla özdeşleştirilerek gelecek nesillere aktarılması gerekmektedir. Mimari miras ise kültürel mirasın en önemli bileşenlerinden birisidir. Bu kapsamda kültürel miras;

> *"Geçmişten bugüne ulaşmış, insanların sahiplik bağı içinde olmaksızın sürekli değişim halinde olan değerlerinin, inançlarının, bilgilerinin ve geleneklerinin bir yansıması olarak betimlenen somut ve somut olmayan tüm varlıklardır. Kültürel miras, insanlar ve mekânlar arasında zaman içinde meydana gelen etkileşimden kaynaklanan çevrenin tüm özelliklerini içerir."*

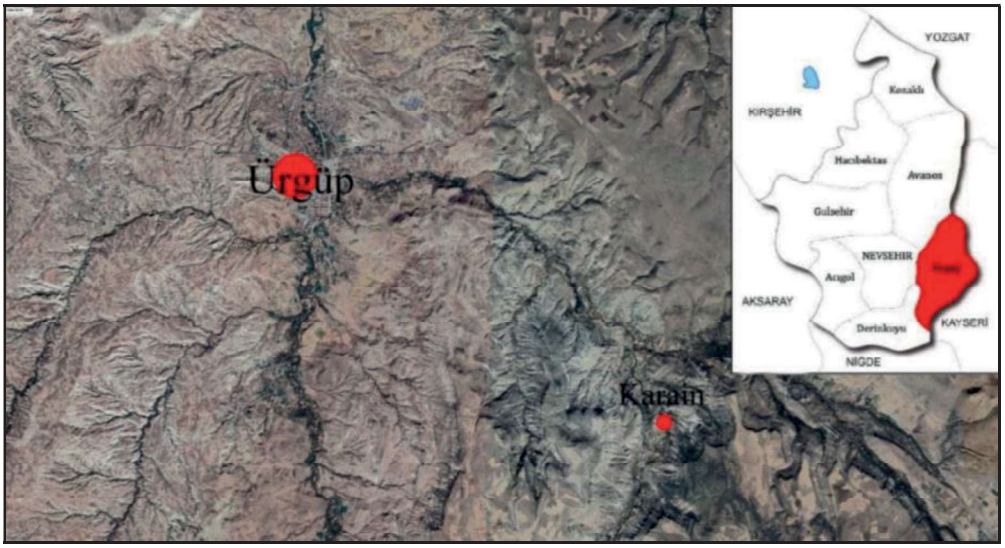
Mimari miras tanımı ise;

> "*İnsanlığın ortak malı olan ve günümüze ulaşmış özgün nitelikleriyle geleceğe aktarılması gereken, farklı ölçek ve nitelikte olan ve tüm değerleriyle, bütünleşik koruma ilkelerine göre korunması gereken yapı ve yapı gruplarıdır." olarak tanımlanmıştır* (ICOMOS, 2013).

4. KARAİN KÖYÜ TARİHİ VE KÖY HAKKINDA GENEL BİLGİLER

Karain köyü Ürgüp ilçe merkezine yaklaşık 10 km uzaklıkta olup güney doğu istikametinde kalmaktadır (Şekil 2.). Köy, Akıllı Deresi ve Kurt Deresi olarak bilinen Dere Köy Vadisi içerisine yer almakta ve Karain ve civarındaki

köyler Ürgüp'ün dere köyleri ismiyle anılmaktadır. Osmanlı kent sisteminin temelindeki iletişim ağının büyük çoğunlukla Roma-Bizans dönemlerine ait yollar ile sağlandığı bilinmektedir. Strabon'un verdiği bilgilere göre Roma Dönemi'nde Kapadokya'nın çevre ile bağlantısını artırmak için çeşitli yollar açılmıştır (Strabon, 2000). Çalışma kapsamında incelenilen Karain köyü, Ürgüp ve Kayseri arasında kullanılan, önemli bir yol güzergâhı üzerinde bulunmaktadır. Köyün içerisindeki mağaraların antik dönemlerden itibaren kullanıldıkları ve köyün tarihinin çok eski dönemlere kadar dayandığı bilinmektedir.

Şekil 2. Çalışma kapsamında incelenen Karain köyü konumu (Google Earth üzerinden düzenlenerek, 2023)

16. yüzyıl kayıtlarında Ürgüp kasabasına bağlı köyler arasında yer alan Karain, bölgede nüfusu 100'ü geçen büyük köyler arasında yer almaktadır. Bu tarihlerde Karain, aynı zamanda kazada en fazla hububat üretilen köylerden biri olmuştur (Oflaz, 2011, s. 327). M.1290/H. 1873 tarihli salname kayıtlarında ise Karain köyü nüfusu 217 olup, 94 hane kaydedilmektedir. Aynı kayıtlarda Ürgüp'e bağlı 29 köy bulunmaktadır (Tablo 1.).

Tablo 1: M.1290/H. 1873 tarihli kayıtta Ürgüp Kazası ve Karain Köyü Nüfus ve Hane Sayısı

Esami-i Kura	**Nüfusu**	**Hanesi**
Ürgüp Kasabası	3591	1478
Karain Karyesi	217	94

19. yüzyılda Kapadokya bölgesini ziyaret eden Hamilton; Ürgüp, Karacaören ve Karain köylerini gezmiş, Karain köyü evlerinin beyaz pumisli taştan ve bir yamaca yaslanmış şekilde olduğundan bahsetmiştir. Yamaçtaki evlere ulaşımın kayaya oyulmuş merdivenler aracılığı ile sağlandığını ve evlerin önünde, yemlik olarak kullanılan mimari taşların eski döneme ait lahitler olduğunu vurgulamıştır. Burada bulunan 200-250 arasındaki hanenin de tamamen Türklere ait olduğunu belirtmiştir. Karain'de konik kesimli mağaraların Rum taş işçiliğini yansıttığını ve bu evlerin bazılarının içerisinde yer alan kemiklerin varlığına değinmiştir (Hamilton, 1842, s. 252-282).

Karain köyü demografik bilgileri incelendiğinde, 1971 yılında nüfusun 808 kişi, 1975 yılında ise 575 kişi olduğu bilinmektedir. 1985 yılı verilerinde ise köy nüfusu 494 kişi iken, TÜİK'in 2022 nüfus verilerine göre Karain köyü nüfusu 156 olarak kaydedilmiştir (TÜİK, 2022). Kırsal alanlarda nüfus oranının azalmasında çeşitli nedenler olsa da Karain köyü için buna ek olarak farklı bir neden de bulunmaktadır. Köyde hastalık ve ölüm oranlarının artması ve insanların bu durumu bildirmesi sonucunda 1970-1980'li yıllarda köyde çeşitli araştırmalar yapılmıştır. Bu konuda TRT Belgesel 1975, BBC News ise 1981 yılında "Yüzlerce kişinin yaşamını yitirdiği 'kanserli köyün' hikâyesi" isimli haberler yaparak köydeki sağlık sorunu ve ölüm oranlarına dikkat çekmişlerdir (URL: 2), (URL: 3).

Kapadokya bölgesindeki kayalardan, jeolojik yapısında toksin madde içeren (erionit, asbest, kadmiyum, iyot) kayaç veya tozların varlığından dolayı (kanser, deri ve diş hastalıkları) sağlık sorunlarına neden olan bazı alanların varlığı tespit edilmiştir[2] (Çakırbaş, 2022). Bu alanlarda zemini zeolitli kayaçlar üzerine oturan evlerin duvarları içinde erionit maddesi bulunan kayalar olduğu ve kayalar içerisinde yer alan liflerin buralardan hava akımı ile ortama yayıldığı ve solunum yoluyla akciğerlere yerleşerek hastalığa yol açtığı bilinmektedir (Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, 1984). Hastalık nedeni olarak söz konusu köylerdeki evler, bahçe duvarları, kiler, ambar ve depo olarak kullanılan yerlerin yapı taşlarının içinde bulunan erionit (fibröz zeolitin) solunması olduğu görülmüştür. Birçok bakanlık bir araya gelerek bölgede çeşitli araştırmalar yapmış ve bu konuda 1980 yılından itibaren günümüze kadar birçok karar[3] çıkar-

2 Kapadokya bölgesinde Nevşehir ili Gülşehir ilçesine bağlı Tuzköy de jeomedikal afet bölgesi olarak ilan edilmiştir.

3 Yapılan bilimsel çalışmalar sonucunda "1 Aralık 1980 tarih ve 17177 sayılı Resmî Gazete'de yayımlanan Bakanlar Kurulu Kararı ile Karain köyü ve Tuzköy kasabası "Afete Maruz Bölge" olarak kabul edilmiş ve köyün taşınmasına karar verilmiştir. Ancak köy halkının taşınma konusunda isteksiz davranması nedeniyle köylerin taşınması işlemi gerçekleştirilememiştir. 17 Eylül 1984 tarih ve 18518 sayılı Resmî Gazete'de yayınlanan bir başka Bakanlar Kurulu Kararı ile bölgenin "Afete Maruz Bölge" olarak kabulü hakkındaki Kararname iptal edilerek -bulunduğu yerde ıslahı-

tılmıştır. Son olarak 2004 yılında çıkarılan karar doğrultusunda "Afete Maruz Bölge" kararı Bakanlar Kurulu'nca alınmış ve yatırım programına dâhil edilmiştir (TBMM, 2010). Karain köyünün taşınabilmesi için 2009 yılı itibarıyla 99 adet konutun Ürgüp ilçesinde Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından yapılması çalışmaları başlamıştır. Karar doğrultusunda köylülerin büyük bir kısmı Ürgüp Evka Mahallesi'ne taşınmıştır. Bu karara itiraz edip günümüzde hâlâ köyde yaşayan insanlar da bulunmaktadır.

5. KARAİN KÖYÜ KIRSAL DOKUSU

Karain köyü, Ürgüp-Develi (Kayseri) yolunun yaklaşık 1 km güneyinde konumlanmıştır. Köyün içerisinden geçen yol, Karlık, Yaşilöz köylerine bağlanmaktadır. Bu yol güzergâhı güney-kuzey doğrultuda olup köy yerleşimi günümüzde Karain Güvercinlikleri olarak adlandırılan, büyük kaya formasyonlarının eteğine ve aynı zamanda yamaca yaslı bir yerleşim düzeni görülmektedir. Kaya oyma doku üzerine eğime paralel olarak yerleşen yığma konutlar ile köyde organik bir sokak dokusu köyün özgün silüetini oluşturmaktadır. Köyün yerleşim dokusu analiz edildiğinde vadi yamacına yerleşen eski köy parsellerinin daha küçük ve organik dokuda olduğu görülürken, köyün doğusunda kalan tarım alanlarının daha geniş parsellere konumlandığı, aynı zamanda köyün kuzey kesiminde de yeni yerleşimler ve büyük parsellerin olduğu görülmektedir (Şekil 3.).

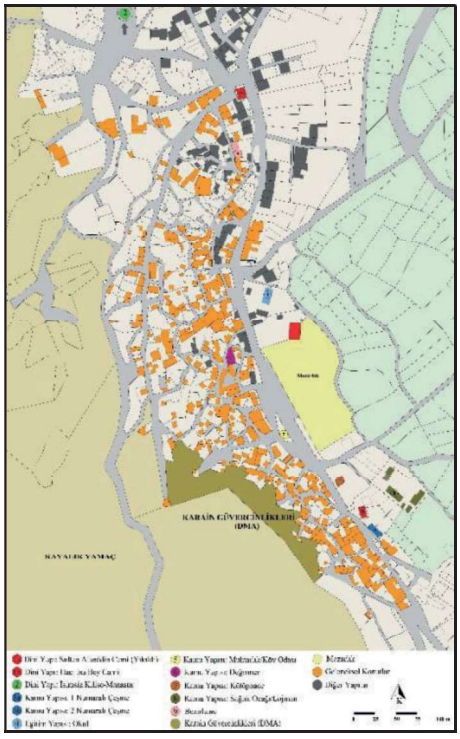
Karain köyü kırsal dokusu, bahçe, avlu gibi özel nitelikli alanlar, geleneksel dokuyu oluşturan mekânlar (konut, ambar, şırahane, ahır), kamusal açık alanlar (köy meydanı, çeşme, çamaşırhane, okul, sağlık ocağı, kütüphane, mezarlıklar, meralar, tarım alanları) ve bölgenin özgün dokusunu yansıtan kaya oyma alanlardan (güvercinlikler, arılıklar, bezir haneler) oluşmaktadır. Karain köyünde sokaklar organik olarak biçimlenmiş olup kaya oyma ve yığma taş birlikteliği köyün özgün silüetini oluşturmaktadır.

planlanmıştır. Ancak bu ıslah çalışmalarından yeterli sonuç alınamamıştır. 2000 yılında bölgede yeniden çalışmalar başlatılarak konu ile ilgili tüm bakanlıkların katılımı ve iş birliği içerisinde bir dizi faaliyet yürütülmüştür. Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü (MTA) Tuzköy Beldesi ve Karain Köyü Islah Projesi kapsamında bahse konu olan bölgede Haziran 2000 ve Şubat 2001 yılında Jeoloji Yüksek Mühendisi Dr. Eşref ATABEY tarafından mevcut yerleşim yeri ile yeni yerleşim yerinin jeolojik ön etüdü yapılmıştır. Afet İşleri Genel Müdürlüğü tarafından Temmuz 2004'te Tuzköy beldesinde ve Karain köyünde yürütülen bilimsel çalışmalar doğrultusunda "Afete Maruz Bölge" kararı Bakanlar Kurulu'nca alınmış ve yatırım programına dâhil edilmiştir. Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü tarafından 05 Mayıs 2005 ve 08 Mart 2006 tarihlerinde bölgenin detaylı jeolojik raporları hazırlanmıştır (TBMM, 2010).

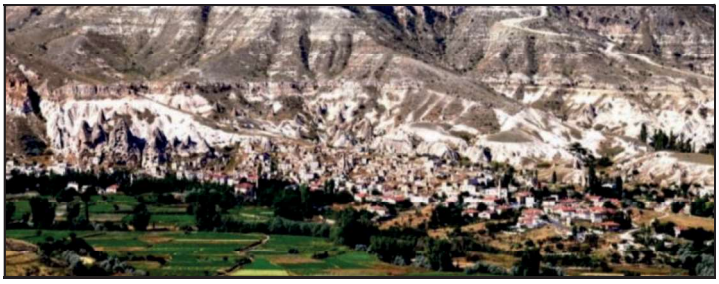
Şekil 3. Karain Köyü Yol Ağı (Hâlihazır harita üzerine yazar tarafından düzenlenmiştir.)

Sık yerleşim dokusu özelliği gösteren Karain köyü tek bir mahalleden oluşmaktadır. Yerleşimde köyün içerisinden geçen asfalt ana yola bağlanan doğrusal yolların haricinde organik biçimlenen sokaklar, yapıların bahçe ve hayatlarını çevreleyen avlu duvarları ile sınırlanmıştır. Sokakların çoğu isimsiz olup ara sokaklar toprak ile kaplıdır. Köy meydanı köyün içerisinden geçen yolun üzerindedir ve köyün çıkışına doğru konumlanmıştır. Meydanı, cami, çeşme, muhtarlık, çamaşırhane, mezarlık ve konutlar çevrelemektedir. Köy meydanı ve çevresindeki yapılar büyük oranda korunmuş olup özgün dokuyu yansıtmaktadır. Köyün kuzey kısmı tarım arazileri ile kaplı olup az da olsa tahıl ve üzüm yetiştiriciliği yapılmaktadır (Şekil 4.).

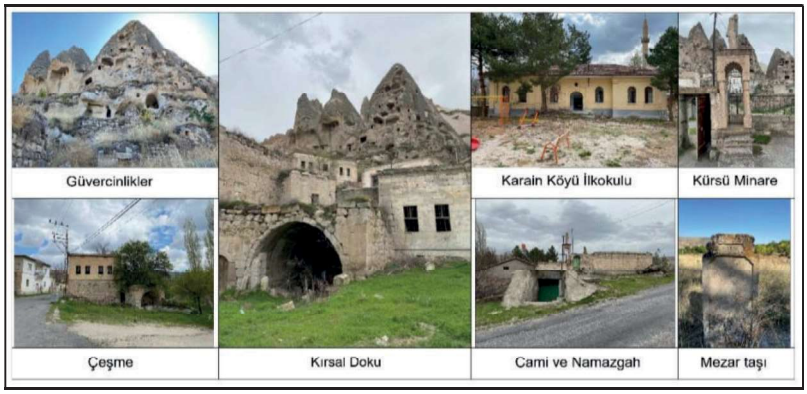
Şekil 4. Karain Köyü İşlev Analizi (Hâlihazır harita üzerine yazar tarafından düzenlenmiştir.)

Karain köyünün mimari dokusunu, Kapadokya bölgesi konutlarında yaygın olarak görülen iki katlı, üç-dört odalı, yığma taş tekniğinde inşa edilen, avlulu konutlar oluşturmaktadır. Afet nedeniyle büyük oranda terk edilen köy günümüzde "hayalet köy" görünümündedir (Şekil 5.).

Şekil 5. Karain Köyü Panoramik

Karain köyünün güney batısındaki kayalık alanda Miyosen (Üçüncü Jeolojik Devir ile Dördüncü Jeolojik Devir arasında) seviyelerinde çok miktarda fosil hayvan kalıntılarına rastlanmıştır (Başoğlu, Gökkoyun, Sönmez, & Şener, 2012). Karain köyünün farklı uygarlık katmanlarına ait anıtsal yapıları bulunmaktadır. Bunlardan ilki Karain Güvercinlikleri olarak da bilinen, Dünya Miras Alanı'nda yer alan, köyün en yüksek noktasını oluşturan büyük kaya oyma formasyonlardır. 18. yüzyıldan itibaren yapılan güvercinliklerin günümüze kadar gelenleri 19.-20. yüzyıla aittir. Ancak Karain Güvercinlikleri'nde kaya doku üzerinde yapılan araştırmalarda bu alanın öncesinde de yerleşim yeri olarak kullanıldığı ve bu dönemlere ait bulguların elde edildiği görülmektedir. Köyün içerisinden geçen ana yol güzergâhı üzerinde kuzeyden güneye doğru sırasıyla, köy çeşmesi, Karain köyü ilkokulu, mezarlık, çamaşırhane, muhtarlık binası (eskiden kütüphane) ve 1830 yılına tarihlenen kaya oyma Hacı İsa Camisi yer almaktadır. Caminin üst katında açık namazgâh ve kürsü minare; alt katında ise kaya oyma cami yer almaktadır (Şekil 6.).

Şekil 6. Karain Köyü Anıtsal Yapılar (Yazar Arşivi, 2023)

Karain köyünde tarım ve hayvancılığa bağlı ekonomik düzeni, evlerin mekânsal düzeninin biçimlenmesine de yansımıştır. Köy konutlarının avlu düzenine bakıldığında zemin katta ahır, samanlık, ambar, tafana (mutfak) gibi işlevlere ayrılmıştır. Üst katlarda ise yaşama mekânları olan odalar ve sofa alanı bulunmaktadır. İncelenen evlerde daha çok iç sofalı ve avlulu konut örneklerinin kullanıldığı görülmektedir. Yaşam katında ulaşılan ilk mekân sofadır. Karain köyünde sofalar, üst kattaki odaların açıldığı ortak yaşam alanıdır. Odaların genellikle dikdörtgen biçiminde yapıldığı, sedir ve dolap gibi elemanlara sahip oldukları görülmektedir. Bazı odalarda, dolapların içerisine yerleştirilmiş gusülhanelere rastlanılmaktadır. Evlerin genellikle iki veya üç katlı olarak bodrumlu, düz çatılı olarak yapıldığı görülmektedir. Üst katlarda Kapadokya bölgesinin karakteristik cephe özelliklerinden açık ve kapalı şekilde düzenlenmiş çıkmalara rastlanmaktadır. Konut cephelerinde kartuş içerisinde yerleştirilmiş kitabelere rastlanmaktadır. Kitabe tarihlerine göre evlerin, genellikle 19. yüzyıl ortasından 20. yüzyıl ortalarına kadar uzanan zaman diliminde inşa edildikleri görülmektedir. Konutların avlu kapılarının ahşap çift kanatlı olarak yapıldığı çevresinin ise bezemeli taş kemerler ile çevrelendiği görülmektedir. Evlerin yapım sistemlerinde kaya oyma ve yığma taş tekniğinin bir arada kullanıldığı görülmektedir. Yapı cephelerinde pencere-kapı çevrelerinde, kat silmelerinde ve çıkma altı konsollarda bitkisel ve geometrik motiflerin kullanıldığı görülmektedir.

7. MEVCUT KORUMA YAKLAŞIMLARI VE KARAİN KÖYÜ KORUMA SORUNLARI

Mimarlık, sadece korunma ve barınma amacıyla değil, aynı zamanda insan faaliyetinin fiziksel kaydı olup günümüze aktarılan kültürel bir kalıttır (Roth, 2017). Özellikle geleneksel ve yerel çevrelerin kaybı bir kültürün yok olması anlamına gelmektedir. Ruşen Keleş, koruma kavramını şu şekilde ele almaktadır: "Kentlerin belli kesimlerinde yer alan çağ bilimsel ve yapı tasarcılık değeri yüksek yapıtlarda, anıtların ve doğal güzelliklerinin -kentte bugün yaşayanlar gibigelecek kuşakların da yararlanması için her türlü yıkıcı, saldırgan ve dokuncalı eylemler karşısında güvence altına alınmasıdır" (Keleş, 2021).

Bu bağlamda kırsal yerleşmeler yerel kimlikleri ile önemli kültür belgeleridir. Ancak günümüzde kırsal alanlar üzerindeki kentsel gelişme, altyapı, sanayi ile oluşan olumsuz baskılar ile köylerden kentlere göç ile köyler boşalmakta; köydeki yapılarla birlikte binlerce yıllık gözlem, deneyim ve gelenekler terk edilmektedir.

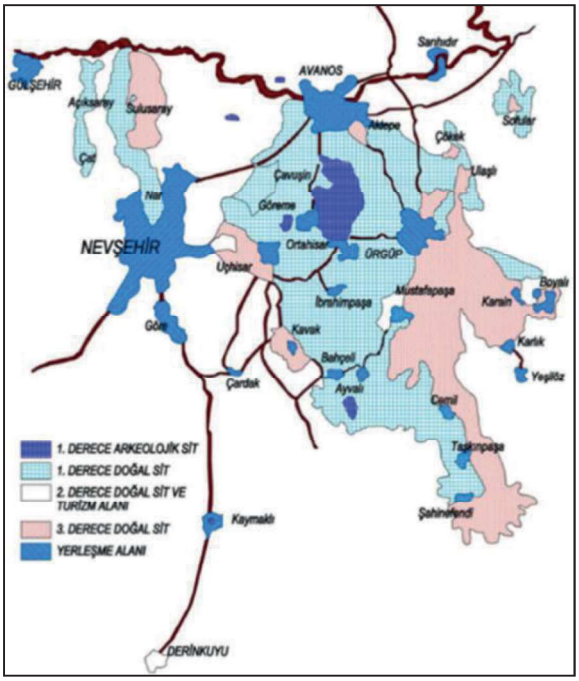
Kırsal alanların terk edilme nedenlerini iki ana başlık altında toplarsak; insan kaynaklı ve doğal nedenler olarak incelenebilir. İnsan kaynaklı nedenler

başlığında, sosyoekonomik koşullar, eğitim, altyapı olanaksızlıkları gibi nedenler, siyasi nedenler, çatışmalar, çeşitli kamu-özel sektör yatırımları, baraj, yol yapımları etkili olurken, doğal nedenler arasında, doğal afetler, sel, erozyon toprak kaymaları olarak gruplandırılabilir (Güler & Kâhya, 2019).

Ülkemizde ve dünyada tehdit altındaki kültürel miras konularına dikkat çekmek için birtakım çalışmalar yürütülmektedir. Ülkemizde ve dünyada son yıllarda kültür varlıklarının ve sit alanlarının karşılaştığı tehlike unsurlarının giderek artması ile bazı komiteler tarafından çeşitli projeler hazırlanmakta ve önleyici çalışmalar yapılmaktadır. Bunlardan birisi TMMOB Mimarlar Odası Kültürel Mirasın Korunması ve Geliştirilmesi Komitesi'nin "Türkiye Tehdit Altındaki Kültür Mirası" konulu çalışmasıdır. Benzer şekilde ICOMOS'un (Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) dünya ölçeğinde düzenli aralıklarla gerçekleştirdiği benzer bir proje ile dünyada risk altındaki farklı kültür varlığı türleri saptanmakta ve bunların korunması için özelleşmiş koruma tüzükleri geliştirilmektedir. ICOMOS'un çalışma çıktılarında özellikle endüstriyel ve kırsal mimari mirasın tüm dünyada büyük bir tehdit altında olduğu görülmektedir (TMMOB, 2019).

Türkiye'de kalkınmış ülkeler düzeyinde kent planlaması ve uygulaması olmadığı gibi tarihî çevrenin korunması konusunda da tarihî doku, anıtsal yapı ve tek yapı ölçeğinde etkin bir koruma uygulaması geliştirilememiştir (Tunçer, 2023). Bu kapsamda, tarihsel, doğal ve kültürel çevrenin korunmasına ilişkin güncel politikalar ve uygulamalarda çeşitli sorunlar bulunmaktadır (Tunçer, 2014). Son yıllarda yapılan yasal düzenlemelerde kırsal mimarlığa daha duyarlı bir yaklaşım başlasa da net bir "kırsal sit" tanımı yapılmamış olması ve bu alanların hâlâ "kentsel sit" başlığı altında ele alınması büyük bir sorundur. Kırsal alanların "kentsel alan" tanımı geliştirilerek "kentler ve sosyal yaşama konu olmuş yerler" biçiminde, oldukça belirsiz bir ifadeyle açıklanması tanımlama ve koruma açısından olumsuz bir yaklaşımdır (Özgönül & Madran, 2005; Eres, 2013). Konu ile ilgili yasal düzenlemeler incelendiğinde 2011 yılında çıkarılan KHK ile doğal sit alanlarının kontrolünü Kültür ve Turizm Bakanlığından alınarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığına verilmiş ve böylece doğal ve kültürel değer içeren sitler için iki ayrı yasal düzenleme ve iki ayrı bakanlığa bağlı kurumların devreye girmesi kırsal alanların içerisinde yer alan kültürel peyzaj alanlarının korunmasında büyük bir sorun oluşturmuştur (Eres, 2013). Bu verilerden çıkarımla ülkemizde yasal ve yönetimsel olarak sistemli bir kırsal alan koruma politikası olmadığı görülmektedir. Çalışma kapsamında Kapadokya bölgesine bakıldığında alanın 1985 yılında "Göreme Millî Parkı ve Kapadokya" başlığında doğal ve kültürel (karma) sit alanında olduğu görülmektedir. Kapadokya

bölgesinin Dünya Miras Alanı'nda yer alan bölümleri, Nevşehir ilinde Göreme Millî Parkı, Derinkuyu ve Kaymaklı Yeraltı Şehirleri, Karain Güvercinlikleri, Karlık Kilisesi ve Yeşilöz St. Theodore Kilisesi ile Kayseri ili Yeşilhisar ilçesi Soğanlı köyünün eski yerleşim alanını içermektedir. Aynı zamanda bölge çok katmanlı bir koruma yapısına sahip olup arkeolojik, doğal, kentsel sit gibi farklı koruma statüleri ile çeşitli alanlar oluşturmuştur (Şekil 7.).

Şekil 7. Kapadokya Bölgesi Sit Sınırları
(Nevşehir Koruma Kurulu, Karar Eki No: 1123, 12.11.1999)

Karain köyü ve çevre köylerde, sivil mimari örneği konutlar bakımından özellikli örneklerin bulunmasına rağmen kapsamlı belgeleme çalışmaları yapılmadığı için tescilli yapı sayılarının az olduğu görülmektedir (Şakar, 2020, s. 151). DMA sınırları içerisinde yer alan Karain köyü, aynı zamanda 1.-3. Derece Doğal Sit Alanı içerisinde yer almaktadır (Tablo 2.).

Tablo 2: Karain Köyü güncel tescilli yapı sayısını gösteren tablo, (Kapadokya Alan Başkanlığı Arşivi, 2023)

Köy	Nüfus (2022)	Konut	Anıtsal Mimari	Sit Çeşidi	Güncel Plan Durumu
Karain	147	4	3	1.-3. Derece Doğal Sit Alanı	Yok

Ülkemizdeki kırsal alanlarda sık karşılaşılan bu sorunların yanı sıra her yerin kendine özgü oluşum kodları olduğu ve yere özgü korunma durumlarının saptanmasının en doğru çözüm olduğu göz önüne alınmalıdır. Kayalık dağ yamacı üzerinde eğimli bir arazide yer alan Karain köyü, dar sokakları ve her geçen gün yıkılan geleneksel yapıları ile insan ve doğanın ortaklaşa oluşturdukları pitoresk bir görüntü sunmaktadır. Köyün en büyük koruma sorununu "Doğal Afet" bölgesi ilan edilip boşaltılması ile yerleşimdeki kültürel ve doğal miras değerlerinin atıl durumda bırakılmasıdır. Afet nedeniyle terk edilen bu köydeki miras değerleri, belgelenmedikleri takdirde yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Bu sebeplere bağlı olarak köyde aynı zamanda tarım topraklarının terk edilmesi, yapıların doğal/atmosferik etkilerle hızlı bir bozulma sürecine girmeleri, ekonomi ve sosyokültürel verilerin de olumsuz etkilendiği görülmektedir. Bu etkenler yanında doğal mirası tehdit eden diğer olumsuzluk kaya düşmesi sorunudur. DMA listesinde olan Karain Güvercinlikleri'nden düşen büyük kaya parçaları hem güvercinliklerin hem de sivil dokunun hasar görmesine sebep olmaktadır. Bu kapsamda hem doğal hem de kültürel mirasın tehdit altında olduğu söylenebilir. Köyde meydana gelen diğer bir sorun ise yapı elemanları ve yapı malzemelerinin talan edilmesidir. Köy muhtarı ile yapılan görüşmede köydeki evlerin kapı, şömine, taş, ahşap malzemelerinin son zamanlarda artan hırsızlık olayları ile talan edildiği kaydedilmektedir.

2010 yılında köy halkının büyük bir kesiminin Ürgüp'te yapılan yeni evlere taşınması ile Karain köyü "hayalet köy" olarak tanımlanmıştır. Yeni yerleşime taşınma süreci ise uzun sürmüş ve köylülerin yeni yerleşimle herhangi bir aidiyet bağı kuramaması sonucunu da doğurmuştur.

8. ÖNERİLER

"Kırsal sit"in kendine özgü sorunlarının ortaya konulması ve koruma alanı olarak tanımlanması gerekmektedir. Çalışma kapsamında incelenen köyün sınırları içerisinde, farklı dönemlere ait kültürel miras değeri birçok eser bulunmaktadır. Köyün doğal afet bölgesi ilan edilmesi ve kısmen boşaltılması nedeniyle bu değerler yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Terk edilen bu köyün korunması ve kayalık alanlarının Dünya Miras Alanı sınırlarında kalması için koruma-kullanma dengesi korunarak ele alınması çok önemli bir konudur. Bu alanın işlevlendirilmesi için bazı önerilerde bulunulabilir. Köydeki zengin kültürel miras değerlerinin yok olmaması için bu alanın zengin tarım topraklarının verimli kullanılabilmesi amacıyla ıslah edilmesi, açık hava müzesi fikri bağlamında ele alınması, ören yerine dönüştürülmesi, Kapadokya kırsal alanları

üzerinden bir kültür rotası belirlenerek rotaya köyün dâhil edilmesi fikirleri ile koruma temelli işlevlendirme yaklaşımları benimsenebilir. Köydeki kanser riski, ziyaretçileri belli oranda korkutabilir fakat Kanser Araştırma Vakfı raporuna göre köyde uzun süre yaşayan insanlarda bu riskin görüldüğü, kısa süreli gezilerde bir risk oluşturmadığı bilinmektedir. Aynı zamanda köyde yetiştirilen sebze ve meyvelerin de kansere risk olmadığı bilinmektedir, sadece uzun süreli (20 yıl) teneffüslerde sadece solunum yolu ile kanser riski oluşturmaktadır. Köyün doğal miras ve kültürel miras alanlarının korunması önemlidir.

Ayrıca Dünya Miras Listesi'ne dâhil alanlarda yaşayan insanların yaşadıkları çevredeki doğal ve tarihsel değerlerin sahip olduğu önemi yeterince kavramamış olması, bu alanların korunması önündeki eksikliklerdendir. Bu kapsamda Karain köyü büyük oranda terk edilmiş olsa da çevre alanlarda yaşayan insanların miras alanları konusunda bilgilendirilmeleri ve bilinçlendirilmeleri gerekmektedir. Ayrıca Karain Güvercinlikleri için uygun bir tabelanın da kullanılması gerekmektedir.

Kaynakça

Aktüre, S. (2018). *Büyük İmparatorluklar Döneminde Anadolu Kentleri-İÖ.6.Yüzyıldan 14.Yüzyıl Sonuna Kadar.* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Başoğlu, O., Gökkoyun, S., Sönmez, Ç., & Şener, T. (2012). *2010 Yılı Nevşehir İli Miyosen Dönem Fosil Yatakları Yüzey Araştırması.* 29. Araştırma Sonuçları Toplantısı, (s. 369-383).

Bektaş, C. (2001). *Halk Yapı Sanatı.* İstanbul: Literatür Yayınları.

Çakırbaş, A. (2022). Cumhuriyet Dönemi'nde Nevşehir'de Meydana Gelen Doğal Afetler ve Yapılan Yardımlar. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, Cilt 12, Sayı 3*, 1834-1843.

ÇEKÜL Vakfı. (2012). *Anadolu'da Kırsal Mimarlık*. http://library.atilim.edu.tr/shares/library/files/e-kitap/AnadoludaKirsalMimarlik-Ekitap.pdf: Erişim tarihi 28 Mart 2023.

Eres, Z. (2013). *Türkiye'de Geleneksel Kırsal Mimarinin Korunması: Tarihsel Süreç, Yasal Boyut. Koruma*, Mimari ve Kentsel Koruma/Prof.Dr. Nur Akın'a Armağan (s. 457-469).

Güler, K., & Kâhya, Y. (2019). Developing an approach for conservation of abandoned rural settlements in Turkey. *ITU A|Z,* 97-115.

Hamılton, Willam J. (1842), *Researchers in Asia Minor, Pontus and Armenia; with some account for their antiquties and geology (c.II)*, (Çev. Ayse Sümer), Londra.

Hasol, D. (1979). *Mimarlık Sözlüğü.* İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

ICOMOS. (2013). Mimari Mirası Koruma Bildirgesi.

Kapadokya Alan Başkanlığı. (2023). Kapadokya Alan Başkanlığı Arşivi. Nevşehir.

Keleş, R. (2021). *Kentbilim Terimleri Sözlüğü.* Ankara: İmge Kitabevi.

Konya Vilayet Salnamesi. 1868-1887 (1285-1304). Konya.

Oflaz, M. (2011). 16. Yüzyıl Sonlarında Ürgüp Kazası. NEVKAM (s. 313-330). *Nevşehir: 1. Uluslararası Nevşehir Tarih ve Kültür Sempozyumu.*

Özgönül, N., & Madran, E. (2005). *Kültürel ve Doğal Değerlerin Korunması*. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları.

Roth, L. M. (2017). *Mimarlığın Öyküsü: Öğeleri, Tarihi ve Anlamı*, Çeviren: Ergün Akça. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Rudofsky, B. (1964). *Architecture without architects; non-pedigreed architecture*. New York: MoMa Pub.

Strabon. (2000). *Antik Anadolu Coğrafyası.* İstanbul: Arkeoloji ve Sanat Yayınları.

Şakar, F. S. (2020). *Kapadokya kültürel miras alanlarının değişimi ve yorumlanması 1960-2020.* İstanbul Teknik Üniversitesi/Fen Bilimleri Enstitüsü/Mimarlık Ana Bilim Dalı/ Restorasyon Bilim Dalı Doktora Tezi. İstanbul.

T. C. Resmî Gazete. (1 Aralık 1980). Sayı: 17177.